

מצות הדלקת נרות על פתחי הבתים בכל ערב משמונת ימי החנוכה.**טעם המצוה**

בעקבות נס פח השמן קבעו חז"ל את ימי החנוכה, "ויען כי אירע הנס בנרות תקנוה להדליק נרות בכל לילה כדי להזכיר הנס" (לשון הטור ר"ס תרעא), בכדי "להראות ולגלות הנס" (רמב"ם פ"ג מהל' מגילה וחנוכה ה"ג) ובכך להודות לה' על הנס^[1].

אך יש שהכתבו שהיום הראשון הוא זכר לנס אחר (ע"י מועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך שליט"א, ח"ב סי' קלח, עמ' עד-עה; וכן בערך קושיית הבית יוסף): נס הנצחון במלחמה או מציאת הפת.

ויש שהסבירו בזה את הנהגת המהרש"ל לקנות מנורה (- חנוכיה) חדשה ליום השני ע"מ לברך בו ג"כ שהחיינו, משום שהיום הראשון הוא זכר לנס הנצחון והיום השני זכר לנס פח השמן (פרי מגדים סי' תרעג אשל אברהם ס"ק יב; וע"י ודרשת בחגך - חנוכה, להרב אבישי נתן מייטליס שליט"א, עמ' ט-י).

יש שכתבו שהדלקת נר חנוכה היא זכר לנס הנצחון במלחמה, שאין אין חובת הודאה על נס שנעשה לצורך המצווה ולא להצלתנו, אך אנו מדליקים נרות זכר לנס פח השמן, שבירר שהנצחון במלחמה היה דרך נס ולא בדרך הטבע (נר מצוה למהר"ל, ד"ה ועוד יש לומר).

ויש שהסבירו שהדלקת נר חנוכה היא זכר להדלקת המנורה בבית המקדש (הרמב"ן ריש פר' בהעלותך - במדבר ח, ב; וע"י פסקי תשובות סי' תרע הערה 17)^[2].

גדר המצווה

הגמרא (שבת כב: כג.) מסתפק אם הדלקה עושה מצווה, או הנחה עושה מצווה. ביאור הצדדים: הדלקה עושה מצווה- שאין שום חיוב בהנחתו (כמובן שיש מצווה בהנחתו כשהוא עדיין אינו דלוק, בגלל הכשר מצווה), אלא שהדלקתו צריך להיות במקום שקבעו חז"ל (ע"י ערך), ולכן צריך בר חיובא להדליקו. הנחה עושה מצווה- שעיקר המצווה הוא ההנחה במקומו. ונחלקו הראשונים בגדר דין ההנחה, (ריטב"א שבת כג, א) יש שכתבו (רמב"ן שם, מאירי שם ועוד) שצריך להניחו כשהוא דלוק. ויש שכתבו (תוס' שם) שצריך להניחו ואח"כ להדליקו.

גדרי החיוב

הגמרא (שבת כא:): מביאה ברייתא:

"מצות חנוכה נר איש וביתו.
והמהדרין - נר לכל אחד ואחד.

והמהדרין מן המהדרין - בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל: אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך".

ברייתא זו^[3], מבחינה בשלוש אופציות לקיום המצוה: (א) עיקר הדין, (ב) מהדרין, (ג) מהדרין מן המהדרין.

יש לציין, שעם ישראל רובו ככולו נמנה על "המהדרין מן המהדרין"^[4], ומקיים את מצות הדלקת נר חנוכה "מוסיף והולך" כבית הלל שהלכה כמותם בכל מקום^[5] (עיין בבלי כתובות ס: ברכות יא. וע"ע עירובין ו: חולין מג:).

הדברים מגיעים למידה זו שבטור ובשולחן ערוך (או"ח סי' תרעא סעי' ב) כתוב:

"כמה נרות מדליק? בלילה הראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך..."

שתי הרמות הראשונות: "נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד" - לא הובאו כלל, אלא ישר מופיע האופציה השלישית: "והמהדרין מן המהדרין... בית הלל אומרים מוסיף והולך".

והאחרונים (אבי עזרי ריש פ"ד מהלי חנוכה) תמהו מאד על השמטה זו, שהרי מעיקר הדין אין חיוב להדליק אלא נר אחד בכל לילה, ופברט שיש השלכות נוספות הלכה למעשה לעובדה שאין חיוב להיות "מוסיף והולך"^[6] אפילו למהדרין.

דין נר איש וביתו

האחרונים^[7] חקרו בגדר מצות הדלקת נר חנוכה האם היא חיוב של החפצא - שיש חיוב שיהיה בפתח הבית נר חנוכה, או חיוב של הגברא הדר בבית לשים נר חנוכה בביתו^[8].

לחקירה זו כמה השלכות:

- האם יכול האדם לכוון לא לצאת ידי חובה בהדלקת בני ביתו (עי' ט"ז סי' תרעז ס"ק א שנחלק בזה עם המהרש"ל, וע"ש במ"ב ס"ק ב; מגן אברהם שם סוף ס"ק ט, בשם המהרי"ל - הובא בשו"ת רע"א מהדו' תנינא סי' יג ד"ה נ"ל דברכת).
- האם המהדרין מדליקין נר כנגד כל אחד ואחד מבני הבית או שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק עבור עצמו (עי' להלן בדין המהדרין שנחלקו בזה).
- האם קטן שהגיע לחינוך יכול להדליק עבור בני הבית או לא (נחלקו בדבר הראשונים, ובשו"ע או"ח סי' תרהע סעי' ג הביא בשם "יש מי שאומר" שקטן יכול להדליק לבני הבית, ובשו"ת חכם צבי החדשות סי' יג נימק זאת דבנר חנוכה אין חיוב על הגברא, אך המ"ב שם ס"ק יג כתב שהאחי הכריעו בזה לא כהשו"ע).

דין המהדרין

כבר הובא לעיל שהמהדרין מדליקים נר לכל אחד ואחד. ונחלקו הפוסקים בהידור זה^[9], אם הכוונה שאחד מדליק נרות **כנגד** מספר בני הבית^[10] (רמב"ם פ"ד מהל' חנוכה הל' א-ב), או שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק בעצמו (רמ"א סי' תרעא סעי' ב).

והאחרונים הציעו כמה אפשרויות בביאור מחלוקתם:

- יש שהסבירו (חיי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם הל' חנוכה) שנחלקו האם ניתן לקיים את ההידור בנפרד מהמצוה, כמו שמצאנו שנחלקו הראשונים לגבי המל ושייר ציצין שאינם מעכבים את המילה ופרש - אם ביום חול יחזור (רמ"א יו"ד סי' רסד סעי' ה) או לא (רמב"ם פ"ב מהל' מילה ה"ד).
- יתכן להסביר, שנחלקו בטעם ההידור, האם הוא עניין של תוספת בכמות הנרות ובגודל האור (שיטה להר"ן שבת כא: ד"ה ד"ה ת"ר מצות חנוכה, וכ"מ בריטב"א החדשים שם ד"ה והמהדרים בשם יש שפרשו) או שבכל אחד מבני הבית מכוון שלא לצאת בהדלקת בעל הבית^[11] (שו"ת רע"א מהדו' תנינא סי' יג סוף ד"ה נ"ל דברכת על הניסים).
- נחלקו האם חיוב הדלקת נר חנוכה הוא **חובת הבית** או **חובת הדר** בבית (מנחת אשר בראשית סי' נד אות ב, מהדו' ירושלים תשס"ג, עמ' שנב).
- אין מחלוקת בדבר, אלא כשמדליקים בטפח הסמוך לפתח - אין מקום לכל אחד להדליק במקום נפרד, וא"כ די שאחד ידליק לכולם; אבל בשעת הסכנה שמדליקים בפנים - ידליק כ"א נרותיו במקום מיוחד (בית הלוי עה"ת, ענייני חנוכה - אחרי חומש בראשית, סוף ד"ה "שבת (דף כג) אר"ז מריש הוי"ו, דפוס ר' יצחק גאלדמאן, ורשא תרמד, ריש דף לא; ; שו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' ריט, עמ' רלז).

נשים בהידור

בעיקר דין ההדלקה חייבות הנשים כמו הגברים, מפני שאף הן היו באותו הנס (שבת כג. שו"ע או"ח סי' תרעא סעיף ג). ולכן אם היא גרה לבדה עליה להדליק נר חנוכה, וכן אם בעלה איננו בבית היא מדליקה עבורו (ראה מ"ב סי' תרע"ב ס"ק ב, וכן סי' תרע"ב מ"ב ס"ק ט וביאור הלכה ד"ה אשה).

אך ביחס לדין המהדרין המדליקין נר לכל אחד ואחד, ולדעת הרמ"א (הני"ל) פירוש הדבר שכל אחד מבני הבית מדליק בעצמו^[12], נחלקו האחרונים אם גם אשה מדליקה, ויש בזה כמה דעות:

- יש אומרים שדין נשים שווה לדין האשים לחלוטין, והנשים צריכות להדליק נר נוסף (דעת הג"ר יוסף דב הלוי ד"ר סולובצ'יק מבוסטון - מובא בשמו בשיעור בעניין מאת חתנו, הרב אהרן ליכטשטיין, וכן בספר נפש הרב, לתלמידו הרב צבי שכטר, חנוכה אות ד, מהדו' ירושלים תשנ"ט עמ' רכו, וכן בספר מקראי קודש, מאת הרב משה הררי, פרק ט הערה ב; ועי' שער אפרים^[13] ריש סי' מב, שתמה למה נהגו הנשים שלא להדליק והניח בקושיא).
- יש אומרים שאע"פ שדין הנשים כאנשים, מ"מ נשים **נשואות** אינן מדליקות, משום ש"אשתו כגופו" (משנה ברורה סי' תרע"ב ס"ק ט; ; שער הציון סי' תערה סוף אות י; ; וכן הביא הרב דוד יוסף שליט"א בספרו תורת המועדים, חנוכה, סי' ב סעי' ג והערה ג, הוצאת מכון יחווה דעת, ירושלים תשנ"ו, עמ' מג-מד, בשם פוסקים רבים: שו"ת מהרש"ל סי' פח, כנסת הגדולה סי' תרע"א הגהת ב"י, מטה משה סי' תתקפב, אליה

- רבה סי' תרעא ס"ק ג - הובא במחצית השקל סיי תהער ס"ק ד; ועוד). ולפי זה, רווקה או אלמנה או גרושה מדליקה, גם אם יש לה עוד בני בית^[14].
- המנהג הנפוץ שנשים שיש משהו המדליק בביתן, אינן מדליקות כלל^[15] (- בין נשואות ובין רווקות) נר חנוכה. ויש לזה כמה טעמים:
1. נשים טפלות לאנשים המדליקים (תשובת **עולת שמואל** סי' קה, - מובא במשנה ברורה סי' תעהר ס"ק ט), והיינו בין נשואות ובין רווקות פסקי תשובות סי' תרעא אות ב ובהע' 7-6, ירושלים תשנז, עמ' תסד; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' שמב סוף אות ז, ירושלים תשנ"ד, עמ' רפט); הליכות שלמה, חנוכה, פרק טז אורחות הלכה הע' 9, ירושלים תשסד, עמ' רחצ; ועוד).
 2. "בתחלה כשתקנו נר איש וביתו על פתח ביתו מבחוץ ונמצאו בישראל מהדרין שיצאו לחוץ והדליקו בעצמם נוסף על הדלקת של בעל הבית אז לא נמצא שום אשה שתהיה מהמהדרים כי אין כבודה לצאת בחוץ ברשות הרבים לעתותי ערב ולהדליק בין האנשים, נהי אם אין האיש בביתו ועליה מוטל מצות הדלקה על-כורחה תצא לחוץ להדליק, מ"מ אם יש כאן זכר המדליק אין מן החסידות שתחמיר על עצמה בזה ותביא עצמה לידי חשדא. ובזמנינו אף שכולם מדליקין בפנים^[16] מ"מ מנהג הראשון לא אז ממקומו" (חי' חתם סופר שבת כא: ד"ה והמהדרין).
 3. אשה נשואה איננה מדליקה כי אשתו כגופו וכנ"ל. ואין זה דרך ארץ שבנותיה יהדרו בפניה כשהיא איננה מדליקה^[17] (משמרת שלום, לרבי שלום פרלוב, ח"א סי' מח ס"ק ב, - מובא בספר הלכות חנוכה, הוצאת דגל ההלכה, ירושלים תשי"ס, עמ' לא סע' ה, תורת המועדים שם, ועוד).
 4. נשים נשואות אינן מדליקות וכנ"ל, ורווקות נדונות כעומדות להתחתן, שבשביל שנים מועטות שאינן נשואות - לא תקנו הידור בשבילן (הרב שלמה זלמן אוירבך, הליכות שלמה חנוכה, פרק טז דבר הלכה סוף אות ד, עמ' רחצ, - מובא בספר שלמי מועד פרק מח, עמ' רכח).
 5. חיוב הדלקת נר חנוכה הוא משתי סיבות: זכר לנס פח השמן, זכר להדלקת המנורה בבית המקדש. והדלקת המנורה במקדש היא חיוב הציבור, ונשים אינן בכלל "ציבור" (זבחים עה.), ולכן הן מחוייבות רק בחיוב הראשון - זכר לנס (מועדים וזמנים סי' קלג, ירושלים תשכא, עמ' סד-סה). וההידור של "מוסיף והולך" הוא זכר לנס, וההידור שכל אחד ואחד מדליק הוא זכר להדלקת המנורה במקדש, ובזה אין לנשים חלק (הרב משה שטרנבוך - שם, תשובות והנהגות ח"ב סי' שמב אות ז, עמ' רפט).

דין מהדרין מן המהדרין

נחלקו הראשונים האם דין מהדרין מורכב על דין המהדרין או לא, כלומר האם עליהם להדליק "פחות והולך" (- לבית שמאי) או "מוסיף והולך" (- לבית הלל) כמספר בני הבית או שעליהם להדליק רק כמספר הימים.

שיטת הרמב"ם (פ"ד מהל' מגילה וחנוכה הל' א-ב) שצריך להדליק כנגד בני הבית, לדוגמא אם בני הבית עשרה, ביום הראשון ידליקו עשרה נרות, ביום השנים - עשרים, וכך הלאה, עד שביום השמיני ידליקו שמונים נרות.

לעומת זאת, **התוספות** (שבת כא: ד"ה מהדרין מן המהדרין) הקשו על שיטה זו, שלשיטה זו אין היכר במספר הימים, והעוברים ושבים שני יודעים כמה אנשים דרים בבית אינם יכולים לדעת לפי מספר הנרות באיזה יום מימי החג^[18].

יש המסבירים את שיטת הרמב"ם שלדעתו אין ההידור בציון מספר הימים ע"י הנרות, אלא בריבוי אור, והמהדרין מדליקים נרות כנגד בני הבית, והמהדרין מן המהדרין מוסיפים עליהם בכמות הנרות (מנחת אשר, בראשית, סי' נד אות ג, עמ' שנה, וע"ש שכי"מ בחי' הריטב"א החדשים שם ובחי' הר"ן [המיוחסים לריטב"א] שם).

שלא כדרך הפסיקה הרגילה בסוגיות אחרות^[19], לגי הדלקת נר חנוכה הספרדים נוהגים שאחד (- בעל הבית) מדליק נר ו"מוסיף והולך", ואפילו אם בני הבית רבים אינו מוסיפים נרות נוספים (שולחן ערוך או"ח תרעא, ב), ואילו האשכנזים נוהגים שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק ו"מוסיף והולך", אך הם מדקדקים שכל אחד ואחד יניח את נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין (רמ"א שם).

טעמים של זקני ארץ ישראל צידן

בגמרא (שבת שם) מובא מחלוקת בטעמי בית הלל ובית שמאי:

"אמר עולא: פליגי בה תרי אמוראי במערבא: רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר טעמא דבית שמאי כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דבית הלל כנגד ימים היוצאין; וחד אמר טעמא דבית שמאי כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל דמעלין בקדש ואין מורידין. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין."

הרי"ף (שם - ט: לדפי הרי"ף) הביא את הסיפור על שני הזקנים בצידן. ותמהו שהרי הרי"ף דרכו להשמיט את המשא ומתן והאגדתות, ולהביא רק את הנוגע להלכה, ומדוע כאן הביא את הסיפור הזה, ומה ניתן ללמוד ממנו להלכה?

ומצאנו בזה כמה הסברים:

- הגר"א (או"ח סי' תרעא סעי' ב) והפרי חדש (שם) כתב לדייק שהרי"ף סובר כמו הרמב"ם הנ"ל, שאין צורך לציין את מספר הימים, שכן רק לטעם של ימים הנכנסים וימים היוצאים צריך לציין את היום, אך לטעם שמעלין בקודש אי"צ לציין את היום^[20].
- הבית הלוי (עה"ת, חנוכה - בסוף חומש בראשית, סוף ד"ה בגמרא חד אמר טעמא^[21]) כתב שלטעם של ימים הנכנסים, מי שיש לו ליום שלישי ב' נרות^[22] - ידליק רק אחד, שכן אי אפשר לו לציין את הימים הנכנסים, והדלקת שתי נרות לא מעלה ולא מורידה; ואילו לטעם שמעלין בקודש י"ל שאם אי"א לו להוסיף לפחות לו יחסר ויוריד בקודש.
- המשנה ברורה (ביאור הלכה סי' תרעא סעי' ב ד"ה ויש אומרים דכל אחד) שכתב דאפשר שכוונת הרי"ף לומר, שאע"פ שבכל התורה קיי"ל דהלכה כבית הלל וכנ"ל, מ"מ כ"ז במקום שנחלקו בעיקר הדין, אבל במקום שנחלקו בהידור - רשאי כ"א לעשות כרצונו, ולכך אחד הזקנים עשה כבית הלל וחברו כבית שמאי. וללמדנו הלכה זו, הביא הרי"ף למעשה זה. והוא מסיים את הדברים: "אכן מדלא הוזכר דבר זה בשום פוסק, אין לצרף דבר זה להלכה כלל, ולא כתבתי רק לעורר את לב המעיינים".

סדר ההדלקה

(איזה נר קודם, מימין או משמאל) (התעסק בהדלקת נר של שעה והזדמן לו נר של שמן - יתכן להעביר לדיני השמן)

ברכות ההדלקה

חשיבות וחביבות המצוה

הרמב"ם (פ"ד מהל' מגילה וחנוכה הי"ב) כותב:

"מצות נר חנוכה - מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להיזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הקל והודיה לו על הנסים שעשה לנו".

ואמרו חז"ל: הרגיל בנר שבת ובנר חנוכה זוכה לבנים תלמידי חכמים, שנאמר (משלי ו, כג): "נר מצוה ותורה אור" (שבת כג: וברש"י שם, - מובא בב"י או"ח ר"ס תרעא ובמ"ב שם ס"ק א; וע"ע במאירי שם).

בספר קב הישר (פרק צו) כתב:

"...בהרבה מקומות מצינו שחביבין לפני הקב"ה נרות של מצוה, כמו שאמר הכתוב (ישעיה כד, טו): "באורים כבדו ה'". וכל הנר הדלוק לדבר מצוה יש בו קדושה נפלאה גדולה אין שיעור, ואלו היינו זוכים להשגות רוח הקודש, היינו מברכים ומבינים ומשיגים ע"י מצות הדלקת הנרות של מצוה עתידות, דהנר של מצוה מתנבא כמו נביא המתנבא על פי ה'..."

יחס זה מתבטא בדין ובמנהג.

דינים מיוחדים בנר חנוכה (משאר המצוות)

הרמב"ם מונה שתי הלכות הנובעות מחביבות זו:

א. קדימות ביחס למצוות דרבנן אחרות –

"הרי שאין לו אלא פרוטה אחת ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה - מקדים לקנות שמן להדליק נר חנוכה על היין לקידוש היום^[23], הואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זיכרון הנס" (שם הל' יג).

ב. חיוב עני לחזר על הפתחים ולקיים המצוה:

"אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק^[24] (שם הל' יב).

חביבות במנהגי ההדלקה

חביבות מיוחדת נודעה לנר חנוכה במנהגם של ישראל, שתעשה בשמחה גדולה ובקדושה וטהרה, כפי שהאריכו ספרי המוסר (יסוד ושורש העבודה שער יב, קב הישר שם, ועוד).

נציין כמה מנהגים שנקבעו מחביבות זו:

- נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שנרות דולקים (שו"ע או"ח סי' עתר סע' א, ועיי בפסקי תשובות שם אות ב, עמ' תסא-תסב, שהביא שני טעמים למנהג זה), ויש מקומות שנהגו בכך אף הגברים (מ"ב שם ס"ק ג).

- יש שדקדקו ליטול את ידיהם קודם שיברכו על ההדלקה, אך כדי שלא יחשב ליוהרא יביא עצמו לידי חיוב נטילה (ספר קב הישר שם בשם המהרי"ל והאח"י - מובא בספר הלכות חנוכה, הוצאת מכון דגל ההלכה, ירושלים תש"ס, עמ' סט סעיף ג).
- יש מי שכתב: "...ולכבוד המלאכים קדישין הבאים להבית בשביל מצוה זו ידליק הנרות כשהוא לבוש בבגד עליון כמו שהולך לבית הכנסת..." (קב הישר שם, - מובא בספר דיני חנוכה הנ"ל, עמ' ע סעי' ה).
- ויש שדקדקו ללוש לבוש חגיגי, כמו בשבת ויו"ט, בשעת ההדלקה (עיי פסקי תשובות סי' עתרו אות ה וההערה 23, עמ' תצב). וכן נהגו חסידים ללוש את הכובע (- שטר"מ) בשעת ההדלקה (שמעתי מהרב אשר וייס שליט"א, וכ"ה בכל התמונות של האדמו"רים בשעת הדלקה).
- יש שכתבו לדקדק לשהות ליד הנרות חצי שעה ולשמוח בהם (מקור חיים, לבעל החוות יאיר - מצוטט בפסקי תשובות סי' תורע אות ה, עמ' תצב; פסקי תשובות שם הערה 20 בשם תשובת שב יעקב סי' כב ועוד פוסקים; ספר הלכות חנוכה הנ"ל, עמ' עט סעי' לה, בשם ההוספות לשו"ע הרב ובשם המקו"ח והשב יעקב הנ"ל; ועוד). וכך העיד על עצמו הגאון האדר"ת בצוואתו (נפש דוד ב, יד^[25]):

"מצות נרות חנוכה הייתה חביבה עלי מאד, ולולי שיחת הבריות הייתי מהדר שידלקו זמן רב כיכולתם. והתענגתי לשבת בחדר שבו הנרות לראותם ולהסתכל בהם בכל רגע, ולא הלכתי מאותו החדר רק כשהייתי אנוס עפ"י עבודת הציבור, - ובכל זאת ישבתי נגד פתח אותו חדר, כדי להסתכל בהם כפעם בפעם, והיתי שש ושמח בהם הרבה".
והוא הדריך את בניו לאחוז במנהגו (כמובא בתחילת הצוואה הנ"ל).

- נהגו ישראל לומר פסוקים ("מזמור שיר חנוכת הבית"^[26], "ויהי נועם", ועוד), פיוטים ("מעוז צור ישועתי", ועוד), בקשות וייחודים קודם הדלקת הנרות ולאחריה (ר' במקורות שהובאו בפסקי תשובות שם ובהערה 22, וכן בספר דיני חנוכה הנ"ל, עמ' עח-עט סעי' לג; ועוד).
- ראוי לכנס את בני הבית ליד הנרות ולספר בניסים ונפלאות שנשו לאבותינו בימים ההם בזמן הזה (פסקי תשובות שם בשם יסוד ושורש העבודה; ספר דיני חנוכה הנ"ל, עמ' עט סעי' לד; ועיי קיצור שו"ע להגר"ש גנצפריד זצ"ל, סי' קלט סעי' א: "ויש לספר לבי"ב ענין הניסים שנעשו בימים האלו" - אך לא הזכיר שיעשה זה בשעת הדלה"נ).

במה מדליקין?

נר חנוכה צריך חייב להיות מפתילה ושמן, ולכן אין להדליק בקסמים דקים שדולקים יפה או בגאז או בחשמל (פסקי תשובות סי' תרעג אות א, עמ' תפ, בשם פוסקים רבים).

הלכות השמן

כל השמנים כשרים להדלקת נר חנוכה (שו"ע או"ח סימן תרעג סעיף א). ואפילו בשמנים שאמרו חכמים שאין מדליקין בהם בשבת משום ששמנים אלו אין נמשכים אחר הפתילה - מדליקין בהם בחנוכה (שבת כא:). ואפילו בשבת חנוכה (רש"י שם; שו"ע שם), משום שכבתה אין זקוק לה^[27] ולכן אין חשש שיטה הנר כדי שתדלק יפה (גמ' רש"י שם; מ"ב שם ס"ק א).

אולם אין להדליק את הנרות מחלב או שומן או מכל דברים שאסור באכילה, ואין לערבן בכדי שיתבטל בשישים (פרמ"ג - מובא במ"ב שם ס"ק ב). ועיי בפסקי תשובות שם אות ג (עמי תפא) שהאריך במח' הפוס' בזה.

אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמנים כולן יפין לנר, ושמן זית מן המובחר, משום שאורו צלול, ולכך יש להעדיפו על שמן שדולק זמן רב יותר (שבת כג). יש אומרים שדבריו אמורים דוקא על נר שבת (עיי שו"ע או"ח סי' סדר סעי' ו), ויש אומרים שאף בנר חנוכה עדיף להדליק בשמן זית (ב"י או"ח ר"ס תרעג בשם הרוקח סי' רכו ד"ה כל השמנים; רמ"א שם; ועוד^[28]), ועליהם נסובים דברי הגמרא הנ"ל (תוס' שם ד"ה מריש הוה וכו'; מאירי שם; הגהות מיימוניות פ"ד מהל' חנוכה ה"ו אות ה). ולכן, אם אין לו שמן זית - מצוה בשמנים שאורם דולק יפה (רמ"א הנ"ל).

יש שהביאו טעם נוסף להדלקה בשמן זית - כדי לעשות באופן דומה למנורה בבית המקדש^[29] (שפת אמת שבת כג: ד"ה שם בגמ' אריב"ל) שבה נעשה הנס (מהר"ל, נר מצוה^[30]) עמי' כד ד"ה אמר יהודה; לבוש או"ח סי' תרעג סעיף ב; ערוך השולחן שם אות א; ועיי תשובות והנהגות ח"ג סי' ריח).

יש שנהגו להדליק בשעוה שאורה צלול כמו שמן (רמ"א שם). ויש מי שאומר שאין להדליק בשעוה, משום שהנס נעשה בשמן ויש להדליק רק בשמן (מהר"ל נר מצוה עמי' כד - הנ"ל) ועוד ששעוה דינו כאבוקה שפסולה להדלקה (שם עמי' כו). ומ"מ לא קיבלו הפוסקים את דעתו, וקבעו שמותר להדליק בשמן של שעוה (שער הציון סי' תרעג אות ד בשם מחצית השקל), ומ"מ מצוה מן המובחר להדליק בשמן שבו נעשה הנס (מ"ב סי' תרעג ס"ק ד בשם שו"ת מהר"י ברונא סי' לט).

יש אומרים כי טוב להשתמש בשמן הראוי למאכל (הגרי"ש אלישיב שליט"א^[31]), ולא בשמן זית למאור^[32], ועל כן יש הממליצים שלא לחסוך בממון אלא לקנות שמן הראוי למאכל (הגר"מ אליהו שליט"א). ויש אומרים שאין צורך להקפיד בכך (בשם הגרי"ש הלוי וואזנר שליט"א), ואין לנו להמציא מדעתו חומרות שלא נמצאו בספרי הפוסקים.

אם יש לפניו שמן מחו"ל ושמן מארץ ישראל יש מי שאומר שראוי להעדיף שמן של ארץ ישראל (הגאון רבי מרדכי אליהו שליט"א, קול צופיד גיליון 377, כסליו ה'תשס"ו, וגיליון 290, כסליו ה'תשס"ה^[33]).

השימוש בשמן מה"שביעית"

יש אומרים שאסור להדליק נרות חנוכה בשמן זית משנת השמיטה, משום שנאמר ויקרא כה, ו: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" - ולא להפסד ולא לשריפה (פסחים נב:). פירות שביעית ובכללם שמן הזית ניתנו לאכילתנו ולהנאתנו ונר חנוכה איננו עומד לשימושנו והנאתנו (עיי בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קפד ס"ק א שהביא מהאחי שאוסרים, אך תמה על דבריהם, וכתב בכ"ז להחמיר אע"פ שהטעם לא ברור).

לעומת זאת, יש המתירים להדליק את נר החנוכה בשמן מפירות שביעית, וטעמם שכמעט הכל נהנים מאור נרות החנוכה, וכמו שמותר לפרסם פרסום עסקי בפירות שביעית כי יש בזה הנאה, אף פירסום הנס איננו שונה^[34]. ואף שאסור לעשות מלאכה מאור הנס, מ"מ יש הנאה מעצם האור.

הלכות הפתילות

שיעור השמן והפתילות

(עד שתכלה וכו')

דיני ומנהגי החנוכה

רבים נהגו להדליק רק בחנוכה. (להוסיף ביאור ומקורות)

בחסידות חב"ד מקפידים - אם אפשר - להניח את החנוכה על כסא דווקא (ספר המנהגים של הרבי מליובאוויטש זצ"ל, בעריכת הרב יהודה לייב גרונר והרב מנחם זאב וולף הלוי גרינגלאס, עמ' 70^[35]).

הלכות הנר

- כבתה זקוק/אין זקוק לה.
- הדלקה/הנחה עושה מצוה

זמן ההדלקה

(מח' הרמב"ם והשו"ע אם בשקיעה או בצאה"כ; הדלקה בפלג המנחה; הדלקה לאחר הזמן)

מקום הנרות

בגמרא (שבת כא:): מובאת ברייתא:

"נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ (- כדי לפרסם את הנס, רש"י). אם היה דר בעלייה (- שאין לו מקום בחצר להניחה שם, רש"י) - מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה^[36] - מניחה על שלחנו, ודיו".

נמצא שישנם שלושה דרגות להדלקה:

1. על פתח ביתו מבחוץ.

ויש אמרים שכל זה כשפתח ביתו סמוך לרה"ר, אך אם יש לו חצר - ידליק בפתח חצרו^[37] (תוס' שם ד"ה מצוה להניחה; רשב"א וריטב"א שם ד"ה נר חנוכה; ב"י או"ח סי' תרעא סעי' ה בדעת הטור; ועוד). ויש חולקים (רש"י שם ד"ה מבחוץ; ועיי' ביאור הלכה שם ד"ה פתח החצר). והלכה כדעה ראשונה (שו"ע שם).

2. אם אינו יכול להניח בפתח, יניח בחלון הסמוך לרשות הרבים.

3. אם אינו יכול להניח בפתח או בחלון, יניח בתוך הבית.

הניח על השולחן שלא בשעת הסכנה

נחלקו האחרונים^[38], יש אומרים שכל סדרי קדימויות אלו נאמרו לכתחילה, אבל בדיעבד אפילו אם יכול להדליק על פתח ביתו והדליק על שולחנו יצא ידי חובתו (הגרש"ז אורבך זצ"ל - מובא בשלמי מועד ר"פ מג, מהדו' ירושלים תשסד, עמ' קפז, וכן בהליכות שלמה - חנוכה, פי"ד סע' טז, בדבר הלכה אות ל ובאורחות הלכה הערה 54, עמ' רעו-רעז; מנחת אשר, בראשית סי' נה, עמ' שס-שסג; ועוד). מפני שסדרי קדימויות אלו הינם רק עדיפויות, ע"מ לפרסם את הנס, אך עיקר המצוה היא עצם ההדלקה וההודאה על הנס (הרב אשר וייס שליט"א בדעת הטור והשו"ע).

ויש חולקים, וסוברים שיכול להדליק בפתח והדליק על שולחנו - לא יצא ידי חובתו (הגר"ז"נ גולדברג שליט"א - שלמי מועד שם הערה 3 ובהסכמתו לקונטרס "ודרשת בחגך" חנוכה, כסלו תשס"ט). ולשיטה זו מסתבר שעיקר התקנה היא לפרסם את הנס, ובשעת הסכנה תקנו תקנה מיוחדת, כנראה כדי שלא תשתכח תורת נר חנוכה. (בחוברת ודרשת בחגך, עמ' סב-סד האריך במקורות וראיות לדעות אלו).

בזמנינו נהגו רבים, ומהם חסידים ואנשי מעשה, להדליק לכתחילה בתוך הבית אפילו במקום שאין סכנה, ויש שפיקפקו במנהגם^[39], וכתבו שבארץ ישראל^[40] ראוי לחזור ולהדליק בבית (ועיי' מקראי קודש, הגרצ"פ פרנק זצ"ל, חנוכה סי' טז, והערת הרב יוסף כהן זצ"ל; מועדים זמנים, הרב משה שטרנבוך שליט"א, ח"ו סי' פה, עמ' קלז-קלח). אולם רבים מהפוסקים למדו עליהם זכות והסבירו את מנהגם בדרכים שונות (ר' מנחת אשר שם; תשובות והנהגות ח"ג סי' רטז, עמ' רלא-רלב; במקורות שציין בפסקי תשובות סי' תרעא הערה 11; מקראי קודש, להרב משה הררי שליט"א, פי"ג הע' ב; ועוד^[41]), ומהם: שאחר שנהגו כן בשעת הסכנה - נשאר במנהגם^[42]. ומ"מ אף הנוהגים כן, ישתדלו להניח הנרות בחלון וכיו"ב (פסקי תשובות שם אות ג ד"ה אולם).

גובה הנרות

שני דינים נאמרו בדיני גובה נר חנוכה, האחד מהם מעכב אף בדיעבד, והשני הוא רק למצוה בעלמא ואיננו מעכב.

הדין הראשון: נר חנוכה שהונח בגובה למעלה מעשרים אמה - לא יצא ידי חובתו (שבת כא -כב; שו"ע או"ח סי' תרעא סע' ו) וצריך לחזור ולברך (מ"ב שם ס"ק כט). וכתבו האחרונים שאפילו אם המנורה הונחה כשרגליה בגובה פחות מעשרים אמה, אך השלהבת היא מעל עשרים, ג"כ לא יצא (שער הציון שם אות לג).

יש מי שכתב שהדברים אמורים במדליק בחצר, אבל כשמדליק בחלון הבית אפילו למעלה מעשרים אמה כשירה (טור שם בשם הר"ר יואל הלוי). אולם הפוסקים לא קבלו את דבריו להלכה (טור שם; וכן הסכימו הא"ח - עי' מ"ב שם ס"ק כח ושעה"צ אות לג).

בפשטות שיעור עשרים אמה למדליק בחלון נמדד מקרקע רשות הרבים, וכן נקטו האחרונים. אולם נמצא אחד מהראשונים שכתב (חי' הריטב"א החדשים שבת כא:): שהמדליק בחלון בביתו - ימדוד את העשרים אמה מקרקע העליה.

הדין השני:

יש אומרים כי על פי הסוד טוב להניחה מעט למעלה משבעה טפחים (בן איש חי, פרשת וישב, הלכות חנוכה, הלכה ה) ויש חולקים (כף החיים).

דין אכסנאי

הדלקה מפני החשד

קדושת הנרות ושימוש בהם

אין משתמשים בנרות חנוכה לתשמיש כל שהוא ואפילו לתשמיש של קדושה. בתלמוד הבבלי שאל שמואל "וכי נר קדושה יש בו"? ואנו חוזרים ואומרים, כפי שהורו לנו "הנרות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם".

הרואה נר חנוכה

הדלקת בית הכנסת

התקנה וטעמה

על אף שאין לכך מקור בגמרא, בימי הראשונים נהגו להדליק נרות חנוכה בברכה גם בבית הכנסת. ישנם כמה טעמים למנהג זה:

1. להוציא מי שאינו בקי ואינו זריז במצוה זו (כלבו סי' מד ד"ה ונהגו כל המקומות, - מובא בספר דיני חנוכה, הוצאת דגל ההלכה, ירושלים תשס, עמ' קמה סעי' א), מפני האורחים^[43] שאין להם בית להדליק (בית יוסף או"ח סי' תרעא סוף סעי' ו, שסב. [במהדו' שירת דבורה - עמ' תרכא], בשם הכל בו הני"ל; שיבולי הלקט סי' קפה; אבודרהם, מעריב של שבת, סוף ד"ה ענין סברי מרנן).
2. ע"מ לפרסם את הנס בפני כל הציבור ולסדר הברכות לפניהם, שיש בזה פרסום לה' ית' וקידוש שמו כשמברכים אותו במקהלות^[44] (חי הריטב"א החדשים, שבת כג., סוף ד"ה הרואה נר חנוכה, מהדו' מוסד הרב קוק עמ' קכב, - צויין בשו"ת יביע אומר ח"ז או"ח סי' סז סוף אות א; ב"י שם בשם הכלבו הני"ל; אבודרהם שם; וכ"פ בשו"ע שם).

ויש שהוסיפו שבזמן הסכנה שמדליקין בפנים - אין אפשרות לפרסם את הנס כראוי, ולכך תקנו להדליק בבית הכנסת (ב"י שם בשם שו"ת הריב"ש סי' קיא).

עוד כתבו הפוסקים שהדלקה זו מהוה זכר להדלקת המנורה בבית המקדש (עיי' מ"ב שם ס"ק מא; פסקי תשובות שם אות יא והערה 43, עמ' תסט; ודרשת בחגך - חנוכה, להרב אבישי נתן מייטליס שליט"א, כסלו תשנט, עמ' קמב).

מצבים שונים

יש מי שכתב שבזמנינו, שאין מצויים אורחים שאין להם בית בבית הכנסת, עדיף להשתמט מלהדליק שם כדי שלא לברך, שכן בטל עיקר הטעם לתקנה זו (שיבולי הלקט הני"ל; ועוד). אולם רוב הפוסקים לא קבלו דעתו, ונקטו שאף בזמן שאין מצויים אורחים - ניתן לברך על ההדלקה (ברכי יוסף שם ס"ק ו; שו"ת יביע אומר ח"ז או"ח סי' סז ד"ה תשובה).

אולם, יש שכתבו שהמדליקים בפתח ביתם מבחוץ או בחלון הפונה לרה"ר - עליהם להשתמט מלברך על הדלקה זו, שתוקנה כדי לפרסם הנס כשמניחו על שולחנו בשעת הסכנה (שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' קצז ד"ה ומאידך המדליק, עמ' ערב; שם ח"ב סי'

שלה, עמי' רפב; ועוד). אך יש שכתבו שגם המדליק בפתח יכול לברך בשופי על ההדלקה בבית הכנסת (שתי הדעות מובאות בפסקי תשובות שם הערה 44, עמי' תע).

מקומות ציבוריים אחרים

דעת רבים מפוסקי זמנינו שתקנה זו היא מיוחדת לבית הכנסת, אך אין להדליק בברכה^[45] במקומות ציבוריים, בכנסים המוניים ובארועים שונים (שו"ת תשובות והנהגות ח"א ריש סי' שצח, עמי' רעג). אולם יש שכתבו שניתן להדליק בברכה בארועים המוניים שיש שם רבים שלא הדלקו נר חנוכה בביתם (שתי הדעות הובאו בשו"ת יביע אומר שם ס"ק ו; פסקי תשובות שם אות טו, עמי' תעב-תעג, והערות 65-66; מקראי קודש - חנוכה, להרב משה הררי, פרק י הערה כב; ועוד). חסידי חב"ד נהגו - עפ"י דעת האדמו"ר מלובביץ' זצ"ל - להדליק בברכה אפילו ברחוב העיר.

ויש מגדולי הספרדים (דעת הגר"מ אליהו שליט"א - מובא במקראי קודש, שם סעיף ז והערה כב-כג ובשיעור באתר ישיבה; ועי' יביע אומר שם בסו"ד, ובפסקי תשובות שם הערה 66) שהקלו אם מתפללים שם מונחה וערבית, שאז יש לדון את המקום כבית כנסת עראי. אך יש מגדולי האשכנזים שפיקפקו בזה (תשובות והנהגות ח"א ריש סי' שצח, עמי' רעג; פסקי תשובות שם).

ויש שהקלו לכינוס של חיילים ואפילו לא יתפללו שם ערבית (עי' מקראי קודש שם וההערה כד).

מקום הנרות בבית הכנסת

זמן ההדלקה בבית הכנסת

(אם צריך שידלק חצי שעה - עי' תשובות והנהגות ח"ד סי' קעא, עמי' קסב-קסג; פסקי תשובות סי' תרעא אות יב, עמי' תע)

ענינים נוספים (מתוך אנציקלופדיה תורנית מרוכזת)^[46]

הנרות או השמן צריכים להיות בגודל או בכמות שידלקו לפחות חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, גם אם מדליקים אותם בשעה מוקדמת.

בלילה הראשון מברכים לפני ההדלקה שלוש ברכות: א. "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר חנוכה". לפי בני אשכנז נוסח הברכה הוא: "אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה"; ב. "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה"; ג. "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה". בשבעת הלילות הבאים מברכים את שתי הברכות הראשונות בלבד.

בלילה הראשון מדליקים את הנר הימיני. בלילה השני מוסיפים נר נוסף סמוך לו בצד שמאל, מברכים ומדליקים אותו תחילה ואחר כך פונים לימין להדליק את הנר הימיני. גם בשאר הלילות מוסיפים בכל לילה נר נוסף בצד שמאל, מברכים ומדליקים תחילה את הנר הנוסף ואחר כך פונים לימין להדליק את שאר הנרות. יש אומרים שתמיד מתחילים להדליק את הנר הסמוך לפתח, כלומר, שאם הנרות מונחים בימין הפתח יתחיל להדליק את הנר הימיני ואחר כך יפנה לשמאל, ואם הניח את הנרות בשמאל הפתח, ידליק את הנר השמאלי הסמוך לפתח ואחר כך יפנה לימין. מצויים מנהגים נוספים בענין זה.

כדי לפרסם את הנס, מדליקים את הנרות בפתח הבית הפונה לרשות הרבים. כאשר מדליקים את הנרות בפתח שיש בו מזוזה, שמים את הנרות בצד שמאל של הכניסה, ממול למזוזה הקבועה בצד ימין. אם אין פתח הפונה לרשות הרבים, מדליקים את הנרות בחלון הנראה מרשות הרבים.

את הנרות מעמידים בגובה שלושה טפחים ומעלה מהקרקע, ומצוה להניח אותם בגובה של פחות מעשרה טפחים מהקרקע. אם הניחם בגובה של למעלה מעשרה טפחים, יצא ידי חובה.

זמן הדלקת נרות חנוכה הוא בשעת צאת הכוכבים, ויש שנוהגים להדליק עם שקיעת החמה.

איסור הנאה מנרות חנוכה

הרה"ג דוב ליאור

נערך על ידי הרב

מוקדש לעלוי נשמת

שמחה בת חנה

חלק א'- מאור הנרות בשעה שדולקים

הר"ן ועוד ראשונים הבינו שטעם וגדר האיסור, בדעת ר' זירא אמר רב, בתחילת סוגיית חנוכה (שבת כא:), שאסור להשתמש לאורה, הוא: מכיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה, עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל (כלשון הר"ן ט. בדפי הרי"ף ד"ה 'הלכות חנוכה'). כלומר כל שימוש אסור ואפי' שימוש של מצווה, דומיא דמנורה. דין זה שאסור להשתמש לאורה, מסיקה הגמ' מדברי ר' זירא, אשר מכך שהתיר להדליק נר חנוכה גם ב'שבת חנוכה', אפילו בפתילות ושמנים שאסור בשבת להדליק בהן מחשש שמא יטה, משמע שאסור להשתמש לאורו של נר חנוכה וממילא אף בשבת אין לחשוש שמא יטה את הנר. דין נוסף מסיקה הגמ' מדברי ר' זירא אמר רב, שאמר 'פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מדליקין בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת' ש'כבתה אין זקוק לה', דהיינו אם כבה נר חנוכה לא מחוייב לחזור ולהדליקו, ונעסוק בדין זה בחלק הבא של השיעור בע"ה. ע"פ הטעם הנ"ל של הר"ן, ההבנה הפשוטה בדברי רבא בהמשך הסוגייה 'אמר רבא: צריך נר אחרת להשתמש לאורה' דהיינו: צריך שְׁמֶשׁ, היא: שאם ישתמש לאור הנרות, השְׁמֶשׁ יציל אותו מאיסור הנאה מנרות חנוכה.

אולם בדף הבא (כב.) ישנה דעה אחרת בנושא זה 'אמר רב יהודה אמר רב אסי: אסור

להרצות מעות כנגד נר חנוכה, כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי: וכי נר קדושה יש בה?!.
וכאן יש לשאול מספר שאלות:

מה בא רב יהודה לחדש לנו בדוגמא של 'הרצאת מעות' שנקט, זה בדווקא או לרבנותא?
מה טעמו לאיסור זה?

האם הוא חולק על ר' זירא אמר רב לעיל?
מדוע הגמי' לא הקשתה לעיל גי'כ 'וכי נר קדושה יש בו'?
כאיזו דעה יש לפסוק?

הרמב"ן בדעת הרי"ף, שהביא להלכה את שתי המימרות הנ"ל, הבין, שאין מחלוקת ביניהם
(גם גרס בשניהם משם רב), ורב יהודה בא לחדש רבותא שאפי' תשמיש קל כמו הרצאת
מעות אסור לעשות לאורם מדין ביזוי מצוה, וכך יש לפסוק לדעתו.

אולם בעל המאור למד, שרב יהודה בדבריו בא להשמיענו שדווקא תשמיש חול כמו הרצאת
מעות אסור בנר חנוכה, וטעמו, כמו שמפורש בהמשך הגמ', הוא: משום ביזוי מצווה; שזה
שייך רק בשימוש בנר מצווה לצורך דברי הרשות, אך לדבר מצווה, כגון: לקרוא בספר
קודש או לסעודת שבת מותר לאור נרות חנוכה. והוא אכן חולק על ר' זירא אמר רב שאסר
כל שימוש לטעמיה כנ"ל, דומיא דמנורה. ולומד בעל המאור שזוהי מסקנת הסוגייה שהרי
כך סובר גם רב יוסף וגם שמואל בהמשך הגמ' גבי מדליקין מנר לנר, שטעם האיסור הוא
משום ביזוי מצווה, וא"כ רק לדבר הרשות אסור, אך מותר תשמיש של מצווה.
וכיון שהמימרות חלוקות, וטעם ר' זירא לעיל אינו משום ביזוי מצוה אלא כהקדש דומיא
דמנורה, לכן לא הקשה עליו שמואל לעיל 'וכי נר קדושה יש בו' כי אכן סובר שהטילו עליו
מדרבנן קדושה, כעין שמצינו בבית הכנסת שהטילו עליו קדושה מדרבנן, ואכן כל שימוש
אסור. משא"כ לרב יהודה הסובר שהטעם הוא משום ביזוי מצווה, מקשה שמואל מדוע
אסר הרצאת מעות. כאן יש להדגיש שביזוי מצוה זה לא חומרא מדרבנן, אלא כפי שמדייק
ה'יחכמת אדם' מל' רש"י (כב. ד"ה 'דס') 'דנפקא לן מקרא יושפך... וכסה' ומפרש בה טעמא
שלא יהיו מצוות בזויות עליו' שזה לימוד גמור מדאורייתא (אמנם, מדגיש הריטב"א,
שאיסור ביזוי מצוה הוא רק בשעת קיום המצוה, אך לאחר שכיסה את הדם מותר לדרוך
שם ברגלו). ואף שמואל אינו חולק עקרונית על היסוד של ביזוי מצוה, רק סובר שאין זה
אלא בשימוש בגוף המצווה עצמו, כמו בשקילת מעשר שני בהמשך הגמ', וכן בהדלקה מנר
לנר ע"י קיסם לחד לישנא בגמרא, שזה שימוש בגוף הנר, ועל כן אסור משום ביזוי מצוה,
וכיון שבגדרי ביזוי מצוה עסקינן הקשה דווקא על רב יהודה. כך מבאר בעל המאור את דעת
שמואל.

אולם מקשה הרשב"א בחידושו (שבת כא: ד"ה 'אמר ר' ירמיה') על בעל המאור, כיצד פוסק נגד רבא, שוודאי סובר שאסור להשתמש לאורה אפי' תשמיש של מצווה, שהרי מצריך נר אחרת להשתמש לאורה, ועוד, לקמן כג: אמר רבא נר ביתו ונר חנוכה – נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, ואם איתא שמתיר לאכול סעודת שבת (תשמיש מצוה) לאור נר חנוכה, היה לו לומר שנר אחד יעלה לו לכאן ולכאן, אלא וודאי שרבא סובר שאסור אף תשמיש של מצווה.

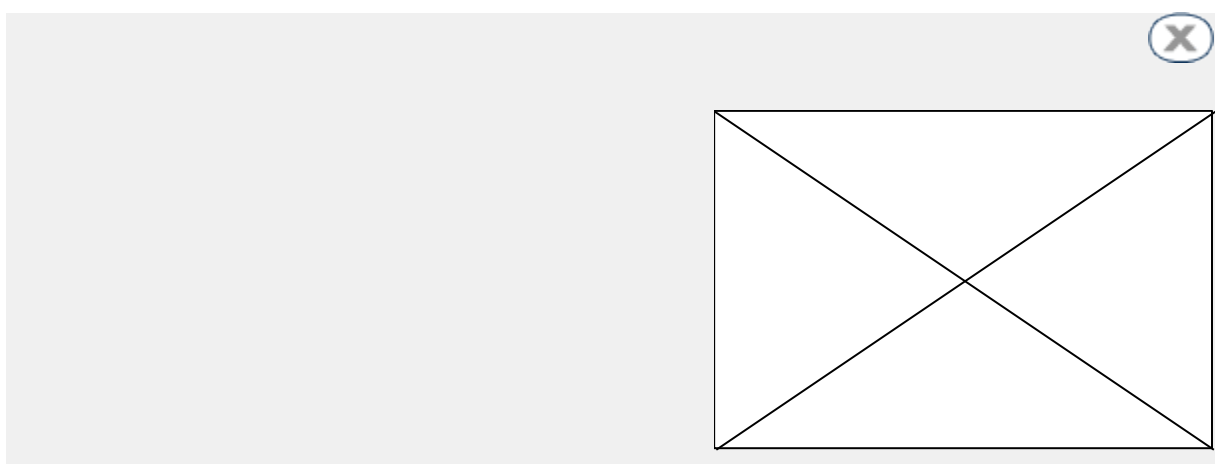
ומוסיף הרמב"ן במלחמות ומקשה על בעל המאור, לשיטתו, שמותר להשתמש תשמיש של מצווה לאור נר חנוכה, א"כ חזר האיסור להדליק נר חנוכה בפתילות ושמנים שאסור בשבת, שמא יטה, ומדוע בעל המאור עדיין מתיר זאת?

אלא לבעל המאור יש הסבר חדש בטעם רבא המצריך נר אחרת, דהיינו שְׁמֶשׁ, להשתמש לאורה, ומחדש שלדין זה יודה אפי' מ"ד לעיל (רב הונא ורב חסדא), המתיר להשתמש לאורה כל שימוש. כי יש כאן טעם נוסף, יסודי, והוא: 'שלא יהא הרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה' כלשון בעל המאור כאן, שמטעם זה גם אומר רבא לקמן כב: שאף למ"ד הדלקה עושה מצוה מי שמחזיק בידו את נר החנוכה ולא הניחו, לא עשה ולא כלום, ופרש"י שם, מדוע? משום ד'ליכא היכר ניסא', אף טעם רבא בצורך בְּשֶׁמֶשׁ הוא שיהא 'היכרא שהנר של מצוה הוא' כלשון רש"י במקום, זהו תנאי בסיסי הנדרש בנר חנוכה שיהא ברור לרואה שבעה"ב הדליק נר משום הנס, ואם אין לו עוד נר בבית הקבוע לכל תשמישיו, הרואה אומר שנר זה שהדליק הוא לצורכו ולא לשם הנס ועל כן לא עשה ולא כלום, וזה חסרון בפרסומי ניסא, המקובל על כל הדעות, לדעת בעל המאור, אבל אם יש נר נוסף, אין לאסור שימוש לדבר מצוה מנר החנוכה עצמו. ואף בשבת שימוש של מצוה מותר לאור נר החנוכה, כגון: לצורך סעודת שבת, ולא חיישינן שמא יטה, אף שנר חנוכה יכול להיות נר משמן ופתילה שאסור להדליק בו בשבת, מ"מ, כיון שבנר של שבת מקפיד שיהא נמשך אחר הפתילה, יש לו תזכורת שלא יטה, ונר השבת מציל על כל הנרות ותו לא חיישינן שמא יטה. יש דעה כזאת בראשונים, שגם בשבת רגילה די בנר אחד מפתילות ושמנים הכשרים להציל על כל הנרות, ויתכן שכמותו סובר בעל המאור.

אולם, כאמור לעיל, הרי"ף, פסק אחרת, שאין להשתמש אפי' שימוש של מצוה מנר חנוכה. וכאן יש להבין: מטעם מה אסר ר' זירא ומדוע הוסיף רב יהודה הרצאת מעות? וכן כיצד מדליקים מנר לנר, הרי סוף סוף זה להשתמש בו שימוש של מצוה?

אלא מבארים הרמב"ן כאן במלחמות והרשב"א בחידושיו, שטעמו של ר' זירא אינו כהבנת הר"ן ובעל המאור שעשאוה כמנורה, אלא הטעם הוא, כלי הרמב"ן 'משום דהרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה' וכן ל' רש"י שם ד"ה 'ואסור להשתמש לאורה': 'שיהא ניכר שהוא נר מצוה'. אותה סברא שלדעת בעל המאור מצריכה נר נוסף, אך לא אוסרת להשתמש לאור נר החנוכה, לדעת הרמב"ן והרשב"א אוסרת אף להשתמש לאור נר חנוכה שאר תשמישין, שלא יאמר הרואה לצורכו הוא דאדלקה. אלא שבשימוש מועט וקל כהרצאת מעות, אין לחשוש מטעם זה בלבד, לכן זה מה שבא רב יהודה לחדש שיש כאן טעם נוסף של ביזוי מצוה, האוסר אפ"י שימוש קל. מאידך, אם הטעם הוא רק משום ביזוי מצוה, היה לו להתיר שימוש לצורך מצוה אחרת, לכן בעיני ג"כ את הטעם הראשון משום שיהא ניכר לרואה, כך מסביר הרשב"א בתירוץ א'. בתירוץ ב' מבאר הרשב"א (וכן הר"ן) שאף מטעם ביזוי מצווה עצמו יש לאסור לצורך מצווה אחרת, משום שלהשתמש במצוה א' לצורך מצוה ב' זה ג"כ ביזוי, ואפ"ה מותר להדליק מנר לנר שמכיון שזו אותה מצוה ליכא בכך ביזוי מצוה. לכן דווקא על טעם זה האוסר אף שימוש קל הקשה שמואל: 'וכי נר קדושה יש בו? כי בשאר שימושים (שאינם מועטים) מודה שמואל לר' זירא כי הם מבטלים את ההיכרא, ומשום ביזוי מצוה ס"ל לשמואל שלא שייך בכי האי גוונא, כי זה לא בגוף החפצא, אך רב יהודה חלק עליו. ופסק הרי"ף כרב יהודה, וכל הסוגייתא מבוארת היטב הן לדעת הרי"ף והן לדעת בעל המאור.

חלק ב' - ממותר השמן לאחר שכבו נרות החנוכה.

הר"ן כותב, שיש מחלוקת בין הרי"ף לגאונים לגבי מותר השמן שבנר אחר שכבה (ט. בדפי הרי"ף ד"ה 'אי נמי לשיעורא').

לדעת הרי"ף מותר להשתמש במותר השמן; שהרי הרי"ף פירש את תירוץ הגמ' 'אי נמי לשיעורא' - 'שאם היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה, הרשות בידו'. ופירש הרי"ן שכ"ש שמותר להנות מהשמן 'לפי שלא הקצה אותה אלא למצוותה, דהיינו: כל זמן שדולקת והולכת בתוך זמן מצוותה'. שהרי הגמ' הקשתה על הדין, שהסיק ר' ירמיה אליבא דרב, 'כבתה אין זקוק לה' דהיינו: לא צריך לחזור ולהדליקה, מהברייתא שאומרת 'מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק', משמע שאם כבתה צריך לחזור ולהדליקה עד שתכלה רגל! ומתרת הגמ' 2 תירוצים, א'- 'דאי לא אדליק מדליק' כלומר: זה בא ללמד אותנו את זמן ההדלקה. ב'- 'אי נמי לשיעורא'. ולעומת התוס' (כא: ד"ה 'דאי לא אדליק מדליק' בשם ר"י פורת) שהבין ששני התירוצים חולקים אחד על השני, ולתירוץ השני בגמרא אפשר להדליק גם אחר שתכלה רגל מן השוק; הרי"ף הבין שאינם חולקים, אלא התירוץ השני מוסיף על גבי התירוץ הראשון, ומחדש שאחר זמן זה מותר לכבותה או להשתמש לאורה (אך קודם שתכלה רגל מן השוק, רק אם כבתה אין זקוק לה, אבל ברור שאין לכבותה. ורש"י פירש 'אינן לשיעורא': 'שיהא בה שמן כשיעור הזה').

לעומת זאת, מצטט הרי"ן בשם הגאונים: 'דאם כבתה ונשאר שמן בנר ביום ראשון, מוסיף עליו ומדליק ביום שני, וכן בשאר הימים ואם נשאר בה ביום אחרון עושה לו מדורה ושורפו במקומו, שהרי הוקצה למצוותו ומבאר הרי"ן סברתם: 'כי יהיב להו בנר לגמרי מקצה אותן למצוותן שאין אדם מצפה אימתי תכבה נרו, ואם נשתיירו הרי הן אסורים שהרי הקצה אותן לגמרי למצוותן'. וממשיך שם הרי"ן, ומשווה דין זה לדין עצי סוכה ונוייה ומבאר כל שיטה על פי דעתה.

אולם מקשה השלטי גיבורים' (שם אות ו), שעל פי הסבר הרי"ן יש סתירה ב'טור'. שהרי הטור בסי' תרעז פסק כדברי הגאונים כלשונם לעיל: 'נותר ממנו בליל שמיני עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצוותו'. עכ"ל הטור. ואילו בסי' תערב פסק את דברי הרי"ף כלשונו לעיל: 'יכול לכבותה לאחר שעבר זמן זה וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זמן זה שעבר עיקר מצוותה' עכ"ל הטור. אלא אומר השלטי גיבורים' על כרחך אין מחלוקת בין הרי"ף לגאונים. אלא תלוי מתי כבתה, הרי"ף מיירי שמכבה אחר הזמן ולכן מותר השמן בשימוש, ואילו הגאונים מיירי שכבתה תוך זמנה (תוך חצי שעה) ואין זקוק לה ושמן זה הוקצה למצוותו ואסור. כך מתרץ גם הבית יוסף בסי' תרעז. תירוץ נוסף מביא הב"י שם מהר"י אבוהב: שהרי"ף מיירי שפירש דאינו מקצה את השמן אלא לשיעור זמן הדלקה, והגאונים מיירי בסתמא שאז

הוקצה כל השמן, וזה ההסבר בטור (וכן 'ערוך השולחן' בסימן תרעז מביא שני פירושים אלו).

אולם כאן יש להבין את דעת הרמב"ן (בחידושו במסכת שבת כא: ד"ה 'ומצאתי למקצת הגאונים ז"ל') הסובר, שאפילו כבתה תוך זמנה מותר השמן בשימוש. מבאר הרב משה הרשור זצ"ל בהערותיו על הרמב"ן (שם, הערה 24), מהו שורש המח' בין הרמב"ן לגאונים, ועל פי זה גם תתיישב הסתירה בטור. מוכיח הרב הרשור, שפשט הגאונים מיירי אף אם כבה אחר חצי שעה שלא כהבנת השלטי גיבורים ו'הבית יוסף', ומבאר שעל עצם הסברא של הר"ן בדעת הר"ף, שאם התיר שימוש לאור הנרות אחר חצי שעה כל שכן שיתיר הנאה מהשמן, ניתן לחלוק, ועל אף שמותר להשתמש לאורה, השמן מוקצה. והיינו: שע"פ הגאונים באיסור הנאה מנר חנוכה יש 'שני דינים'. א- משום ביזוי מצוה. ב'- משום הוקצה למצוותו. משום ביזוי מצוה (כמובא לעיל בחלק א' של השיעור בשם הריטב"א) שייך רק בעוד המצווה מתקיימת, היינו: תוך חצי שעה. אך לאחר שעבר זמן המצווה אין איסור של ביזוי מצווה, לכן וודאי שישכימו הגאונים לדין הר"ף המתיר את האיסור להשתמש לאורה אחר חצי שעה, איסור שנהג משום ביזוי מצווה (בנוסף לטעם שאין להשתמש לאורה על מנת שיהא ניכר לרואה שהוא נר מצוה, המובא לעיל בחלק א' של השיעור, אשר גם הוא כבר לא שייך כעבור הזמן). אולם האיסור משום מוקצה למצוותו הוא איסור בחפצא - בשמן, בכל השמן, כסברת הגאונים, שמסתמא הקצה את כולו ולא רק כדי שיעורו, מכיוון שאין אדם יושב ומצפה אימתי תכבה נרו'. ואכן אחר שיכבה הנר יהיה אסור להנות מן השמן. אך בשעה שדולקים ועברה חצי שעה מותר להשתמש לאורה, כי שימוש מאור הנרות אינו נחשב לשימוש בחפצא, בשמן, אלא שימוש צדדי רק מהאור. ועל פי זה אין סתירה בדברי ה'טור'.

ומהי סברת הרמב"ן? מבאר הרב הנזכר, שהרמב"ן חולק על עצם הדין של הוקצה למצוותו בנר חנוכה, וסובר שדין זה שייך רק בשבת ויו"ט (ואפי' בחוה"מ) היכא דשייך קדושה, אך בחנוכה לא שייך כלל מוקצה מחמת מצווה. ולכן אף אם כבה הנר תוך הזמן - השמן מותר לרמב"ן. [סברא מעין זו ברמב"ן, מצינו לגבי תוספת על צום ט' באב, שסובר הרמב"ן שלא שייך תוספת ט' באב כי אינו מקרא קודש ואי אפשר למשוך אותו; מה שאין כן, כמובן, ביוה"כ, בו מצווה מהתורה להוסיף (אפילו לשיטת הרמב"ם שתוספת שבת ויו"ט לענין איסור מלאכה היא מדרבנן, תוספת יוה"כ לענין עינוי היא מן התורה)]. אמנם בוודאי בשעה שהנרות דולקים נשאר דין הגמ' שאסור להשתמש לאורה מדין 'ביזוי מצוה'.

ניתן לבאר את סברת הרמב"ן באופן נוסף, שאינו חולק עקרונית על דין 'הוקצה למצוותו' בנר חנוכה, אבל נחלקו כאן הראשונים באומדנא, שלדעת הגאונים מסתמא הקצה את כל השמן גם יותר משיעורו על אף שכבה (ולדעת הרי"ף ע"פ הב"י, הקצה רק את השמן כדי מצוותו, כשיעורו), ואילו לדעת הרמב"ן הקצה רק את השמן ששימש בפועל למצווה, וכיון שאם כבתה אין זקוק לה, נמצא שבמקרה זה השמן שהוקצה, הוקצה רק לרבע שעה, לדוגמא, וקיים את המצווה, לכן מותר השמן אפילו כבה הנר תוך זמנו - מותר בשימוש לדעת הרמב"ן.

מתוך חוברת 'ימי חנוכה' בענייני חנוכה היוצאת לאור בימים אלו. בחוברת, מתורתו של מו"ר הגאון הרב דוב ליאור שליט"א על ימי החנוכה. להשגת החוברת (בתשלום) – פל' 0502050998 או 0505307683 או בדואר אלקטרוני: HARAVLIOR.CO.IL@HARAV

ברכות ההדלקה

רקע

שלוש ברכות תיקנו חכמים על מצות הדלקת נר חנוכה:

א. ברכת המצוות - "להדליק נר של חנוכה".

ב. ברכת "שעשה נסים".

ג. ברכת שהחיינו.

ברכת המצוות מברכים על כל מצות עשה שבין אדם למקום, ואין צורך להאריך כאן במהות ברכה זו. ברכת שהחיינו היא ברכה שמברכים על מצוה שעושים אותה לפרקים, וגם בה לא נאריך כאן. הברכה השניה היא ברכה ייחודית, ובנר חנוכה יש לה גדרים מיוחדים. בה נתמקד.

מקורות

א. כג. "א"ר חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך... עמי הארץ מעשרין הן"

ב. רש"י ד"ה הרואה [הראשון], סוכה מו. ד"ה הרואה נר חנוכה

תוס' סוכה מו. ד"ה הרואה

ר"ן י. באלפס ד"ה אמר רב חייא, "...דמשהגיענו לתחלת הזמן הגיענו"

רא"ש סי' ח, "א"ר חייא א"ר יוסף אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך..."

ריטב"א ד"ה הרואה נר חנוכה, מאי מברך

מיוחס לר"ן ד"ה הרואה

מאירי ד"ה מי שאין לו להדליק

רמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ד

ג. שו"ע סי' תרעו ומשנה ברורה [במיוחד : ס"ק ד, ו, ח, ט]

ריטב"א ד"ה הרואה נר חנוכה, מאי מברך

הרואה נר חנוכה צריך לברך. יפה פרש"י ז"ל בשם רבותיו שלא הוזקקה זו אלא למי שלא בירך עדין אבל דעתו להדליק הוא עצמו בתוך ביתו וראה נר אחד יש אומרים שמברך על הראייה וחוזר ומברך בשעה שמדליק, ויש אומרים שכיון שדעתו להדליק בביתו אינו צריך עכשו לברך על ראייתו, [ו]אין בזה משום אין מעבירין על המצות כיון דעל ידי הדלקה עדיף טפי. ונהגו להדליק בבתי כנסיות כדי לעשות פרסומי ניסא במקום הרבים.

מאי מברך וכו'. ונהגו לברך שלשתם קודם הדלקה משום דבכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן וכמו שמברך עליהם שלשתן קודם מקרא מגילה. ויש אומרים כי הראשונה שהיא ברכת המצוה שצריך לברך תחלה אבל השתים האחרות אומרים אחר שהתחיל להדליק שיהא (ה)רואה (נס) [הנר] ויברך עליו כעין הרואה נר חנוכה ואין לשנות בזה מהמנהג.

מיוחס לר"ן ד"ה הרואה

הרואה נר של חנוכה צריך לברך. כתב רש"י ז"ל מצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר בשם רבי יעקב ז"ל דלא הוזהקת ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או למי שהוא בספינה ע"כ, ועוד כתב הרא"ה ז"ל שאם היה שם בשעת ההדלקה ששמע מפי המברך כשרואה צריך לברך שהרי לא יצא ידי ברכה.

מאירי ד"ה מי שאין לו להדליק

מי שאין לו להדליק ואינו במקום שיהא אפשר לו לראות יש אומרים שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו בלילה ראשונה ושעשה נסים בכל הלילות והדברים נראין וכן ראיתי מי שכתב שמי שלא הדליק עדיין ובא לו בתוך ימי חנוכה שלילה ראשונה שהוא מדליק מברך זמן.

הסבר הסוגיה

"מאי מברך אמר רב יהודה יום ראשון המדליק מברך שלש הרואה מברך שתיים מכאן ואילך מדליק מברך שתיים ורואה מברך אחת" [גמ' כג].

שלוש ברכות מברכים על הדלקת נר חנוכה :

א. ברכת המצוות - "להדליק נר של חנוכה".

ב. ברכת הודאה על הנס - "שעשה נסים".

ג. ברכת שהחיינו.

שלוש הברכות הללו אינן ייחודיות לנר חנוכה, גם בקריאת מגילת אסתר מצאנו את אותן שלוש ברכות. הייחודיות של נר חנוכה היא בברכת הרואה. ייחודיות זו

אומרת דרשני. חכמים לא תיקנו ברכה לרואה תפילין, לרואה מזוזה, לרואה סוכה, מדוע תיקנו חכמים ברכה לרואה נר חנוכה?

תוס' שואל שאלה זו, ועונה שתי תשובות: א. "לא תיקנו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס". ב. "משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה".

ללא דברי התוס' ניתן היה לומר שהשאלה אינה קשה כלל. חכמים לא תקנו ברכה מיוחדת לרואה, חכמים תיקנו שבחנוכה צריך לברך ברכת הודאה על הנס. את הברכה תיקנו להסמיך להדלקה, ומי שאינו מדליק מסמיך אותה לראיה [ממבט ראשון נראה, שזה תירוצו השלישי של התוס', אבל המדקדק בלשונו רואה שהסברו אחר לגמרי]. לפי הבנה זו, מי שאינו מדליק ואינו רואה, מברך את הברכה על היום. הבנה זו מפורשת במאירי [ד"ה מי שאין לו להדליק]. הביאור הלכה [סי' תרצב סע' א, ד"ה ושהחיינו] מבאר, שדין זה נכון לדעת המאירי אף בפורים לאדם שאין לו מגילה.

אף אם לא נקבל את שיטת המאירי, ונסבור כרוב הראשונים, שרק מדליק או רואה מברכים ברכת "שעשה נסים", ניתן לומר ששאלת התוס' אינה קשה כלל. ברכת "שעשה נסים" היא ברכת הראיה. כשם שלמדנו במסכת ברכות שהרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל מברך "שעשה נסים לאבותינו במקום זה", כך הרואה נר המסמל את הנס שנעשה לאבותינו, מברך "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה".

תוס' שמקשה את הקושיה, אינו מקבל הסבר זה, ולדעתו ברכת "שעשה נסים" היא חלק מברכות ההדלקה, וחכמים תיקנו תקנה מיוחדת שאף הרואה מברך ברכה זו, למרות שאינו מקיים את המצוה.

ניתן להוסיף לתוס' הסבר נוסף. למדנו [בעמ' 3] שבמצות נר חנוכה יש שני דינים:

א. מעשה הדלקה. ב. פרסום הנס. על שני הדינים הללו תיקנו חכמים שתי ברכות. על מעשה ההדלקה תיקנו חכמים ברכת המצוות, ועל מצות פרסום הנס תיקנו חכמים ברכת "שעשה נסים". רואה אינו מקיים את מצות ההדלקה, וממילא גם אינו מקיים את פרסום הנס, אף על פי כן תיקנו לו חכמים ברכה, שאף הוא שותף בפרסום הנס.

ראינו שלש ואולי ארבע הבנות במהות ברכת "שעשה נסים":

א. חלק מברכות ההדלקה.

ב. ברכה על מצות פרסום הנס.

ג. ברכת הראיה.

ד. ברכת הודאה על הנס, ותוקפו של יום מחייב את הברכה.

בין ההבנות הללו יש נפקא מינה לגבי מי מברך, ולגבי מתי מברכים.

נחלקו הראשונים מי מברך ברכת הרואה:

א. ר"ן [י. באלפס ד"ה אמר רב חייא] טור [סי' תרעו]: רק מי שלא מדליק, ואין מדליקים עליו בתוך ביתו מברך ברכת הרואה.

ב. רש"י בשם רבינו יעקב בר יקר: משמע מדבריו, שכל מי שלא הדליק ולא עתיד להדליק מברך, אפילו אם מדליקים עליו בתוך ביתו.

ג. רש"י [ד"ה ד"ה הרואה, וסוכה מו. ד"ה הרואה נר חנוכה]: משמע מדבריו שהרואה נר חנוכה בפעם הראשונה מברך אפילו אם עתיד להדליק בתוך ביתו. [כך משמע גם מהרמב"ם פ"ג ה"ד]. הריטב"א [ד"ה הרואה נר חנוכה] מסביר שהוא מברך על הנר שהוא רואה, ובשעת ההדלקה חוזר ומברך שנית.

ד. רא"ה [במיוחס לר"ן ד"ה הרואה]: הנוכח בשעת ההדלקה, ושומע את הברכות מהמברך, מברך לעצמו בשעה שרואה נר, כיוון שלא אמר את הברכה בשפתיו.

לדעת הר"ן והטור, ברכת שעשה נסים היא חלק מברכות ההדלקה, ולכן כל מי שקיים מצות נר חנוכה, בין בעצמו, ובין כשהדליקו עליו בתוך ביתו, יצא ידי חובת הברכה, ואינו מברך ברכה זו. רבינו יעקב בר יקר סובר שברכת "שעשה נסים" היא הודאה על הנס, או ברכה על פרסום הנס. לדעתו מצות נר חנוכה היא מצוה משפחתית, ואחד מבני הבית מוציא את כל בני ביתו, וברכת "שעשה נסים" היא חיוב אישי, שכל אחד חייב לברכו. הרא"ה מוסיף שכיוון שברכת "שעשה נסים" היא הודאה על הנס, אין בה דין שומע כעונה, כל אחד חייב להודות על הנס בשפתיו.

רש"י סובר, שברכת "שעשה נסים" היא ברכת הראיה, ולכן על ראיה ראשונה חייבים לברך, אפילו אם עתיד להדליק בעצמו. הריטב"א סובר שיש שני דינים בברכה:

א. ברכת הראיה. ב. ברכה על פרסום הנס, כחלק ממצות הדלקה. לכן לדעתו הרואה מברך ברכת הראיה, ובשעת ההדלקה חוזר ומברך על מצות פרסום הנס.

למחלוקת זו נפקא מינה גם לגבי זמן הברכה. אם הברכה היא חלק מברכות ההדלקה, צריך לברך את כל הברכות עובר לעשייתן, לפני הדלקת הנר הראשון. אם הברכה היא ברכת הראיה, צריך לברך אותה לאחר הדלקת הנרות, או לפחות אחר הדלקת הנר הראשון. הריטב"א [ד"ה מאי מברך] מביא שתי דעות בדיון זה.

סיכום

נחלקו הראשונים בהבנת מהות ברכת "שעשה נסים". מחלוקת זו משמעותית גם לדיון ברכת הרואה:

רש"י: ברכת "שעשה נסים" היא ברכת הראיה, ואין הבדל בין מדליק שמברך לבין רואה שמברך. לשיטה זו, מדליק צריך לברך לאחר הדלקת הנר [אלא אם רש"י סובר כריטב"א שמברכים פעמים, פעם אחת בשעת הראיה ופעם אחת בשעת ההדלקה].

רבינו יעקב בר יקר: ברכת "שעשה נסים" היא ברכת הודאה על הנס או ברכה על מצות פרסום הנס. לדעתו אין הבדל בין מדליק המברך ברכה זו, לבין רואה המברך את הברכה.

ר"ן, טור: ברכת "שעשה נסים" היא חלק מברכות ההדלקה. ברכה זו שייכת רק למי שמדליק. חכמים תיקנו לרואה ברכה אחרת, ברכת הודאה על הנס [גם תוס' (סוכה מו. ד"ה הרואה) סובר כך].

הלכה

השו"ע [סי' תרעו סעי' ג] פוסק כשיטת הר"ן והטור, שרק מי שלא הדליק, לא עתיד להדליק, ואין מדליקים עליו בתוך ביתו מברך ברכת הראיה. בסי' תרעו [סעי' ג]

השו"ע מביא יש אומרים "שאף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות". שיטה זו מבוססת על כך שאדם שמדליקים עליו בתוך ביתו מברך ברכת הראיה. על כרחנו, שהשו"ע אינו פוסק כ"יש אומרים".

הרמ"א [סעי' א] פוסק לברך את כל הברכות לפני ההדלקה.

השו"ע [סעי' ד] פוסק לומר אחר שמדליק "הנרות הללו...". המשנה ברורה [סק"ח] מביא בשם המהרש"ל, לומר אחר הדלקת נר אחד, ובשם הפרי מגדים, שאם אומר אחר הדלקת כל הנרות שפיר דמי.

השו"ע [סעי' ה] פוסק להדליק את הנר הימני, להוסיף כל יום נר נוסף לשמאלו, להתחיל להדליק בנר הנוסף, ולהמשיך ימינה. הפוסקים [עיין משנה ברורה] [ס"ק ט-יא] וביאור הלכה [ד"ה ובליל ב', כדי להפנות] מאריכים בדין זה.

למשמעותו של פרסום הנס בנר חנוכה

הרב יהודה יונגסטר

הרב יונגסטר מסביר את משמעות הצורך בפירסום הנס לאור סוגיית הגמרא (כ"ד כסליו תשע"א)

א. נר חנוכה - משום פרסומי ניסא

מן המפורסמות הוא, שמצות נר חנוכה תוקנה כדי לפרסם את הנס, וכדברי הגמרא בשבת (כג ע"ב):

נר חנוכה וקידוש היום... נר חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא.

טעם זה עולה גם מן ההלכה, הקובעת כי 'נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ' (שם כא ע"ב), וכך כותב הרמב"ם בריש הלכות חנוכה (ג, ג):

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס.

נפתח בשאלה כללית אודות מוסכמה זו: מהו עניינו של פרסום הנס בקרב אוכלוסיה שכל כולה שומרי תורה ומצוות ויוצאים כאיש אחד בזמן אחד להדליק? מה טעם יש במה שנראה כמו 'פרסם לי ואפרסם לך'? האמנם פרסום זה אינו אלה עבור אותם תרמודאי, שמועד הסתלקותם מן השוק מגדיר את משך ההדלקה (כא ע"ב)?

יש, אמנם, דרכים רבות ליישב תמיהה זו, אך להלן נראה כי ההנחה לפיה מצות נר חנוכה היא משום

פרסום הנס מעוררות קושיות גדולות, וכאשר תתישבנה קושיות אלה, תתישב ממילא גם הקושיא בה פתחנו.

ב.הקושיות

שנינו בגמי' (כא ע"ב):

אמר רבי זירא אמר רב מתנה, ואמרי לה אמר רבי זירא אמר רב: פתילות ושמונים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מדליקין בהן בחנוכה, בין בחול בין בשבת.

אמר רבי ירמיה: מאי טעמא דרב? קסבר כבתה אין זקוק לה [הלכך בחול שרי], ואסור להשתמש לאורה [שיהא ניכר שהוא נר מצוה, וליכא למיחש להטייה]...

וכבתה אין זקוק לה? ורמינהו: 'מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק!' מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה?

לא. דאי לא אדליק - מדליק.

ואי נמי: לשיעורה [שיהא בה שמן כשיעור הזה] עד שתכלה רגל מן השוק [ומיהו, אם כבתה - אין זקוק לה].

ועד כמה?

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: עד דכליא ריגלא דתרמודאי [שם אומה, מלקטי עצים דקים, ומתעכבין בשוק עד שהולכים בני השוק לבתייהם משחשכה ומבעירים בבתייהם אור, וכשצריכין לעצים - יוצאים וקונין מהן].

ויש לשאול:

א. כיוון שפתילות ושמונים אלה פסולים בשבת משום שאין אורן עולה יפה ומשום שהאש אינה נאחזת בהן היטב ועלולה לכבות בקלות (ראה שם ע"א), מדוע כשרים הם לנר חנוכה? והלא לא יפורסם הנס אם הנר אינו דולק יפה!

ב. אם אכן עיקרה של מצות נר חנוכה היא פרסומי ניסא, כיצד זה יתפרסם הנס אם כבתה ואינו חוזר ומדליק?

ג. אם אכן אין צורך לשוב ולהדליק את הנר שכבה, מדוע יש קפידא שכמות השמן תספיק לפרק זמן כה ארוך?

ד. הברייתא אומרת, כי מצות ההדלקה היא משתשקע החמה, עד שתכלה רגל מן השוק. כידוע, דעת הרמב"ם היא (פ"ד ה"ה), שיש להדליק עם השקיעה, ובדיעבד - עד שתכלה רגל מן השוק, והוא כחצי שעה אח"כ, ואם לא הדליק עד אז - שוב אינו מדליק. וקשה: רוב משך זמן זה עדיין האור על העולם, ודוקא עם תום זמן זה יורדת החשכה הגמורה, ומכיוון שהנר ניכר במיוחד בלילה, מדוע הקפידא היא להדליק דוקא קודם שהחשכה הגמורה יורדת?

ובהמשך הגמי' (שם):

תנו רבנן: נר חנוכה, מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ [משום פרסומי ניסא, ולא ברשות הרבים אלא בחצרו], [1] שבתיהן היו פתוחין לחצר.

אם היה דר בעלייה [שאינו לו מקום בחצרו להניחה שם] - מניחה [מבפנים] בחלון [=כנגד חלון] הסמוכה לרשות הרבים.

ובשעת הסכנה [- שהיה להם לפרסיים חוק ביום אידם שלא יבעירו נר אלא בבית עבודה זרה שלהם, כדאמרינן בגיטין (יז, א)] - מניחה על שלחנו, ודין.

וקשה:

ה. מדוע היה צורך בתקנה מיוחדת לשעת הסכנה? אם יסוד המצוה הוא פרסום הנס, כאשר לא ניתן לפרסמו, הרי שהוא אנוס, ורחמנא פטריה!

עוד שנינו (שם):

תנו רבנן: מצות חנוכה - נר איש וביתו [- נר אחד בכל לילה, ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד].

והמהדרין [אחר המצות, עושין] נר [אחד בכל לילה] לכל אחד ואחד [מבני הבית].

והמהדרין מן המהדרין - ... בית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך.

וקשה:

ו. אם עיקר המצוה הוא נר איש וביתו, מה הידור יש בנר לכל אחד ואחד? אכן, מדברי רש"י נראה, כי ההידור הוא בכך שלא מסתפקים ביציאה יד"ח ע"י בעה"ב, ומעין מצוה בו יותר מבשלוחו, שכן כתב (כא ע"ב ד"ה והמהדרין), כי הכוונה למהדרין 'אחר המצות', ומשמע שאין זה הידור מיוחד לחנוכה, אלא הידור כללי. אולם הרמב"ם (פ"ד ה"א) סבור, שבעה"ב מדליק עבור כולם, ולא ברור, מה הידור יש בכך שיודיע אדם את מספר הנפשות בביתו? ואף שדין מהדרין מן המהדרין אינו קשה, שהרי יש עניין לפרסם את התגברות הנס מלילה ללילה, דין המהדרין - אינו מובן!

עוד שנינו (כב ע"ב - כג ע"א):

דאיבעיא להו: הדלקה עושה מצוה, או הנחה עושה מצוה?

תא שמע, דאמר רבא: היה תפוש נר חנוכה [בידו משהדליקה עד שכבתה] ועומד [לאו דוקא, אלא כן לשון התלמוד] - לא עשה ולא כלום. שמע מינה: הנחה עושה מצוה!

התם הרואה אומר לצורכו הוא דנקיט לה [ולכא היכר ניסא].

תא שמע, דאמר רבא: הדליקה בפנים [-בבית] והוציאה [לחוץ], כדאמר לעיל דצריך להניחה על פתח ביתו מבחוץ] - לא עשה כלום. אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה, הדלקה במקומו בעינן, משום הכי לא עשה כלום [דכיון דזו היא מצותה, צריך שתיעשה במקום חיובא]. אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה, אמאי לא עשה ולא כלום?

התם נמי הרואה הוא אומר לצורכו הוא דאדלקה.

תא שמע, דאמר רבי יהושע בן לוי: עששית שהיתה דולקת [- שהדליקה למצות חנוכה בערב שבת] והולכת כל היום כולו, למוצאי שבת מכבה ומדליקה [למצות הלילה]. אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה - שפיר. אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה, האי 'מכבה ומדליקה', 'מכבה ומגביהה

ומניחה ומדליקה' מיבעי ליה!

ועוד, מדקא מברכינן 'אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה', שמע מינה הדלקה עושה מצוה, שמע מינה.

מכאן עולות שאלות נוספות:

ז. אם אמנם לפרסם את הנס נצטוונו, מדוע ההדלקה היא המצוה? מדוע לא די בהנחת הנר על מקומו בעודו דולק? האם נפגע בכך הפרסום?

ח. הגמ' מקשה על דין העששית: אם הנחה עושה מצוה, מדוע די שיכבה וידליק, ואינו צריך לכבות, להגביה, להניח ולהדליק? שאלה זו תמוהה: מדוע הגמ' אינה שואלת, אילו הנחה עושה מצוה מדוע יש צורך בכיבוי, הלא העששית כבר נמצאת במקומה! אלא ודאי, גם אם נאמר הנחה עושה מצוה, לא די בכך שהנר יהיה במקומו, אלא יש צורך במעשה הנחה. ואמאי? הלא פרסום הנס הוא ע"י הנר הדולק, ומה אכפת לך כיצד הגיע למקומו? מדוע יש לשוב ולהניחו כל יום מחדש?^[2]

אמנם כתב הרשב"א, כי אם לא תהיה הדלקה נוספת הרואה יאמר לצרכו הודלק הנר, אולם עדיין קשה: הלא ההדלקה או ההנחה היא רגע קטון, וכל פרסום הנס הוא אחר כך כשרואים את הנר דולק, ובפשטות, מקומו של הנר מוכיח עליו שלא לצרכו הוא מדליק, ואיכא פרסומי ניסא!

ג פרסומי ניסא - עיקר או דין?

העיקרון של פרסומי ניסא לא התחדש בהלכות חנוכה. במסכת ברכות (יד ע"א) נאמר על אמירת ההלל שיש בה משום פרסומי ניסא, בפסחים (ק"ב ע"א) משמע, כי במצות שתית ארבע כוסות בליל הסדר יש משום פרסום הנס, ובמגילה (ג ע"א) הדבר נאמר על מקרא מגילה.

בכל שלוש הלכות אלה נראה, כי עיקר תקנתן אינו משום פרסום הנס, אלא שיש שני דינים, עצם התקנה, ובנוסף לה - פרסום הנס: ההלל והמגילה הם דיני הודאה, וארבע כוסות נתקנו דרך חרות (ראה מימרא דרבא פסחים ק"ח ע"ב: 'ידי יין - יצא, ידי חרות - לא יצא'). נראה, אפוא, כי גם בנר חנוכה יש שני דינים: דין הדלקה זכר לנס, ודין פרסום הנס.^[3] אם נאמר כן, נוכל להבין מדוע הדלקה עושה מצוה ולא הנחה, שהרי עיקר המצוה הוא על מעשה הדלקה זכר לנס.

אלא שעדיין, גם אם עיקר התקנה אינו משום פרסום הנס, לא מובן מדוע ניתן לכתחילה להשתמש בשמנים ופתילות גרועים, שאינם מפרסמים את הנס כראוי, ומדוע כבתה אין זקוק לה!

כמו כן קשה, מדוע בארבע כוסות די בפרסום הנס בין בני ביתו, ואילו בנר חובת ההדלקה היא על פתח ביתו מבחוץ?

על כל אלה יש להוסיף עוד קושיא, שהיא, ככל הנראה, החמורה מכולן, כדלהלן.

ד. חשד בנר חנוכה וביאור חדש בטעם מצות ההדלקה

שנינו בגמרא (כג עמ' א-ב):

אמר רב הונא: חצר שיש לה שני פתחים, צריכה שתי נרות [נר לכל פתח, כדמפרש טעמא משום חשדא: שהרואה יהא סבור שהבית חלוק, והרי הוא של שני בני אדם, ויאמרו: האחד אינו מקיים מצות נר].

אמר רבא : לא אמרן אלא משתי רוחות [אחד בצפון ואחד במזרח], אבל מרוח אחת - לא צריך .

מאי טעמא?

אילימא משום חשדא, חשדא דמאן? אילימא חשדא דעלמא [- בני עיר אחרת העוברין משם בשוק] - אפילו ברוח אחת נמי ליבעי [- סבורין הן שהבית חלוק מתוכו], אי חשדא דבני מתא [שיודעים שאין חלוק] - אפילו משתי רוחות נמי לא ליבעי!

לעולם משום חשדא דבני מתא, וזימנין דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי, ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק בהך פיתחא נמי לא אדליק.

ומנא תימרא דחיישינן לחשד? דתניא :

אמר רבי שמעון : בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פיהו בסוף שדהו [בגמר קצירו, כדכתיב 'לא תכלה', משמע בשעת כילוי, ולא שיקצה אותה קודם לכן] - מפני גזל עניים, ומפני ביטול עניים, ומפני החשד [שהעוברין רואין בגמר קצירו שהוא מכלה את הכל, לא ידעו שנתנה כבר], ומשום 'בל תכלה'...

ומשום 'בל תכלה' [דמשמע שעת כילוי]? אטו כולהו לאו משום בל תכלה ניהו [- לא טעמא דלא תכלה קא מפרשי, מאי שנא שעת כילוי]?

אמר רבא : מפני הרמאין [העוברין על לא תכלה ואומרים : כבר הנחנוה]. [4]

ויש לשאול : הכין מצינו תקנה מפני החשד במצות עשה? [5] והלא לעניין תפילה שנינו (ברכות ח ע"ב) :

דאמר רבי יהושע בן לוי : אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין [שנראה כמבריח עצמו מפתח בית הכנסת שבמזרח].

אמר אביי : ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא, אבל איכא פתחא אחרינא - לית לן בה. ולא אמרן אלא דליכא בי כנישתא אחרינא, אבל איכא בי כנישתא אחרינא - לית לן בה.

ומוכח מכאן, כי אין לחוש לחשד כשאפשר לתלות שעושה את המצוה במקום אחר, וא"כ מדוע יש מקום לחשד בנר חנוכה, ואין אומרים שהרואה, היודע כי יש שני פתחים לחצר [שהרי הגמי העמידה בבני מתא המכירים את החצר ובעליה], יתלה שמקיים את המצוה בפתח השני?

אכן, נראה כי זו הסיבה שהגמי מקשה דוקא כאן 'ומנא תימרא דחיישינן לחשד', ואומרת כי המקור הוא בדין פאה בסוף שדהו. אולם עדיין יש לשאול : מאחר ומצינו כי חיישינן לחשד, מדוע דוקא בנר חנוכה יישמו הלכה זו? אמנם לאחר שתקנו חכמים להדליק בשני הפתחים, אם לא ידליק באחד מהם ודאי יתעורר חשד, אולם לולא התקנה, כיוון שכל אדם מצווה לדון לכף זכות, מדוע אנו מניחים כי העובר יאמר 'כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק בהך פיתחא נמי לא אדליק'? אדרבה, יש להניח שיאמר שודאי הדליק בפתח השני! ויותר קשה, כיוון שהגמי מדגישה, כי החשש הוא לחשד מפני בני מתא, המכירים את בעל החצר, אם הם מכירים אותו כמקיים מצוות, מדוע עלינו לחוש שלא הדליק נר חנוכה?

לאור כל האמור נראה, כי אכן דין פרסום הנס שבנר חנוכה אינו ללמד שהיה נס, אלא להראות ולגלות שאנו מאמינים בנס ומודים על ההצלה. ניסי החנוכה הם נסים נסתרים, אפילו ביחס לנס הפורים. המלחמה היתה אמנם בין צבא גדול ביותר חמוש בכלי נשק קטלניים, אולם מולו עמד צבא של "לוחמי גרילה", אשר בתחבולות מחוכמות צלחה דרכו. הכופרים אכן נתלים בכך כדי להסביר את ההצלה הגדולה של אותם ימים, וכך נמנעים מלהודות בהשגחתו יתברך, שבזכותה עשו בני

חשמונאי את דרכם בחכמה ובהצלחה. אין זה דומה לנס ההצלה של פורים, שם היתה גזרת שמד שנתהפכה ולא מלחמה "מסודרת" בין צבאות. נס כדוגמת הפורים, הוא נס בולט יותר מנס דוגמת הצלת החנוכה.

גם נס פך השמן הוא נס נסתר. הוא גלוי למי שראה אותו, אולם מי ראה אותו? הלא היו אלה קומץ של כהנים בלבד! ודאי היו גם אז קטני אמנה, שמיאנו לקבל את סיפור נס זה! [6] וגם מאלה שקבלו את הדברים, יש להניח כי היו שטענו, כי הכל בדרך הטבע: הכהנים, בראותם את כמות השמן הקטנה, וידעו כי הם זקוקים לשמן לשמונה ימים, ודאי חלקו את הפתילות העבות לפתילות דקות, והאריכו כך את משך הבעירה!

יתכן, כי משום כך המתינו חז"ל ותקנו את ימי החנוכה כימים טובים בהלל והודאה רק 'לשנה אחרת', כאשר ראו כי יש המפקפקים בנסים אלה, ואינם רואים בהם יד ה'. משראו חז"ל כך, תקנו להדליק נרות זכר לנס, ולעשות כך בפומבי, כדי שכל אחד יודיע כי הוא מאמין בנסים אלה ובקבלת חז"ל. זו הסיבה שיש חשד מיוחד בנר חנוכה. החשד אינו על כך שיהודי אינו מקיים מצוה. החשד הוא, כי מי שאינו מדליק נר חנוכה, אולי כופר הוא בקבלת חז"ל אודות הנס!

מעתה ברור כל מה שהקשנו: אכן הדלקה עושה מצוה, משום שהעיקר אינו הנר הדולק אלא העובדה שאדם יוצא מביתו ומדליקו בפרהסיא. זו הסיבה, כי גם אילו היינו אומרים שהנחה עושה מצוה, לא היתה הכוונה בכך, שהתוצאה של נר דולק היא המצוה, אלא היה צורך במעשה הנחה.

כמו כן ברור מדוע אין להקפיד דוקא על שמנים ופתילות טובים, שהעיקר הוא מעשה ההדלקה, אף כי ראוי שהנר יוסיף לדלוך, כדי שהרואה יבין כי בעה"ב הדליק.

מובן עתה מדוע הרמב"ם מקפיד כי ההדלקה תיעשה עם השקיעה, כשיש עדיין אור יום: הדלקה זו היא העיקר, ועליה להיראות! אילו היתה ההדלקה בחשיכה, לא יראו העוברים את המדליק בהדלקתו, ועיקר הפרסום - לא יתקיים!

זהו ההסבר להידור שבהדלקת נרות כמספר בני הבית, שכן יש הידור בכך, שכל בני הבית מודים ומכירים בנס, והבית הוא בית שלם.

זהו גם ההסבר לתקנה המיוחדת של הדלקה בתוך הבית בשעת הסכנה, שהרי גם אם אין פרסום הנס כלפי חוץ, מכל מקום חייב אדם להודיע לעצמו ולבני ביתו שאכן אירועי הימים ההם - נס מאת ה' היו.

אלא שעדיין לא נתבאר מדוע יש צורך לשים שמן כשיעור כל משך זמן ההדלקה האפשרי. ונראה לבאר זאת על פי ההלכה המיוחדת שיש במנורת המקדש. קי"ל, כי הדלקה כשרה בזר, וז"ל הרמב"ם (ביאת מקדש ט, ז):

וכן הדלקת הנרות כשירה בזרים לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליקן.

הלכה זו מופלאה היא, שהרי עולה ממנה כי ההדלקה אינה עבודה, זאת בזמן שהטבת הנרות היא עבודה שפסולה בזר, ומקרא מפורש הוא (שמות כז, כא): '...יערך אתו אהרן ובניו...!' היתכן כי דוקא ההכנה היא המצוה והתכלית אינה מצוה?

מבלי ליישב תמיהה זו נוכל ללמוד מכאן, שיש ערך עצמי להכנת הנר, ולא רק משום שהוא עתיד לדלוך. שאם אין חפצא של נר - ההדלקה לאו כלום היא. וכך נוכל לומר גם לגבי נר חנוכה, כי חז"ל ציוו להדליק "נר", כך שללא הכנת שמן בשיעור ראוי להדלקה ארוכה - אין כאן "נר", ואם אין נר - אין משמעות למעשה ההדלקה.

יש להוסיף, כי אכן לכתחילה ראוי שהנר ידלוק זמן מה, שהרי גם מי שלא יראה את מעשה ההדלקה, כשיראה נר דולק ידע כי היה מי שהדליקו, ויש בכך פרסום מכללא של מעשה ההדלקה. מובן, כי למרות זאת אין אומרים כבתה זקוק לה, שכן מעשה ההדלקה הוא העיקר, וכמו שנתבאר.

ברוך המקום שלא עזב חסדו מעמו.

[1] נראה שרש"י נאלץ לפרש כך מחמת דין הגר בעליה: אילו ההדלקה היא על פתח החצר, וכל בני החצר מדליקים באותו מקום, מדוע יגרע חלקו של דייר העליה (ראה דברי רש"י על דין הגר בעליה)?

[2] תוס' (כג ע"א ד"ה מכבה) הקשו, מדוע צריך לכבות ולא די להניח. הרי שהבינו, כי הנחה עושה מצוה פירושו מעשה הנחה ולא הימצאות במקום בלבד. וראה שם בתוס' שמפרשים, כי מדובר בעששית שהודלקה לשבת ולא לחנוכה, ודלא כרש"י, שפירש כי המדובר בעששית שהודלקה מע"ש לשם חנוכה, ודייק המהרש"א, כי לפי תוס' אם הדליק לשם חנוכה והנחה עושה מצוה - אכן אין צורך להדליק מחדש. וראה ריטב"א, שגרסתו היא: 'מכבה ומגביהה ומדליקה וחוזר ומניחה מבעי ליה', היינו הדלקה לפני הנחה, כלומר, שבעינן מעשה הנחה של נר דולק, 'כדי שתהא הנחה חשובה'.

[3] בדרך זו ניתן לבאר את המחלוקת בין הראשונים אודות זמן ההדלקה, ואכמ"ל. ויש להוסיף, כי אם נדייק בלשון הרמב"ם נראים דבריו כסותרים אלו את אלו. בפ"ג ה"ג כתב: '...ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס', ומשמע שהגדרת המצוה היא פרסומי ניסא, ואילו בפ"ד ה"ג כתב: '...מקדים לקנות שמן להדליק נר חנוכה על היין לקידוש היום, הואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב להקדים נר חנוכה, שיש בו זכרון הנס', ולא כתב שמקדים נר חנוכה שהוא מפני פרסום הנס, ומשמע שפרסום הנס הוא דין נוסף בנר חנוכה ולא יסוד הדין.

[4] כלומר: הטעם האחרון אינו הפסוק עצמו, שעליו אכן נאמרו כל שלושת הטעמים הראשונים, אלא זהו טעם נפרד: משום בל תכלה, כלומר כדי שלא לפתוח פתח לרמאים לרמות.

[5] בלאווין מצינו חשש לחשד, כגון בבן פקועה שהפריס, שאינו חייב בשחיטה מה"ת, אך מפני מראית עין, כיוון שהפריס ע"ג קרקע חייב בשחיטה (ראה משנה חולין עד, ובגמ' עה ע"ב, וראה יו"ד יג, ב, ובש"ך ס"ק ד), וכן לעניין דם דגים שקבצו בכלי (יו"ד סו, ט) ובשר בהמה בחלב שקדים (רמ"א יו"ד פז, ג), ושאר עניינים שאסרו חכמים מפני מראית עין. וכן יש דברים שנאסרו מפני החשד, כגון איסור כניסה לחורבה (ברכות ג ע"א), ואכמ"ל בעניין ההבדל בין איסור מפני מראית העין לאיסור מפני החשד (ראה אנצת"ל ערך חשד ומראית עין). אמנם, מצינו שציוו חכמים כשיוצא ממסיבת שתיה והטיל מים, שחייב ליטול ידיים בפני חבריו מפני החשד (יומא ל ע"א), אך שם אין זה חשד לאי קיום מצוה אלא חשד לחוסר היגיינה.

[6] ובימינו יש המערערים על נס זה, משום שאינו נזכר בספרי המקבים ובשאר מקורות מאותה תקופה, למעט הברייתא, 'מאי חנוכה', בשבת כא ע"ב. אולם אנו, אנשי תושבע"פ אנו, ויודעים כי עיקר התורה היא ההעברה בע"פ, ואין לחוש כלל אם הדברים אינם כתובים, שהרי רוב עולם ההלכה כלל אינו בכתובים, ואם כן מה בכך, שנס, שנעשה לעיני הכהנים בלבד, אינו נזכר במקורות מתועדים מאותה תקופה?

